

ISSN 0130-528X

УКРАЇНСЬКЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Випуск

77

**UKRAINIAN
LITERARY STUDIES**

Issue 77

Scientific journal

Published 1 issues for year

Published since 1966

**УКРАЇНСЬКЕ
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО**

Випуск 77

Збірник наукових праць

Виходить 1 раз на рік

Видається з 1966 року

Ivan Franko National
University of Lviv

Львівський національний
університет імені Івана Франка

2013

Засновник: ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Друкується за ухвалою Вченої Ради
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації.
Серія КВ № 14602-3573 Р від 29. 10.2008 р.

«Українське літературознавство» традиційно досліджує проблеми розвитку літератури «від давнини до сучасності», а також розглядає питання теоретичного аспекту красного письменства. Розмаїтістю проблематики наповнений розділ «Молода кафедра», в якому молоді науковці засвідчують своє самобутнє естетичне мислення.

«Ukrainian literary studies» traditionally explores the problems of development of literature «from antiquity to modernity» and considers the theoretical aspect of belles-lettres. Diversity problematic is filled with section «Young department» where young scientists show their distinctive aesthetic thinking.

Редакційна колегія:

проф., д-р філол. наук *Т. Салига* (головний редактор), доц., канд. філол. наук *С. Пилипчук* (заступник головного редактора), канд. філол. наук, доц. Г. Крук (відп. секр.), доц., канд. філол. наук *В. Будний*, проф., д-р філол. наук *Б. Бунчук*, д-р філол. наук *Я. Гарасим*, проф., д-р філол. наук *М. Гнатюк*, проф., д-р філол. наук *Р. Голод*, проф., канд. філол. наук *З. Гузар*, проф., д-р філол. наук *Р. Гром'як*, проф., д-р філол. наук *М. Льницький*, проф., д-р філол. наук *В. Корнійчук*, проф., д-р філол. наук, *Б. Криса*, проф., д-р філол. наук *Б. Мельничук*, проф., д-р філол. наук *В. Панченко*, проф., д-р філол. наук *Л. Рудницький*, проф., д-р філол. наук *С. Хороб.*

Professor *T. Salyha* – Editor-in-Chief,
Assistant Professor *S. Pylypchuk* – Assistant Editor,
Assistant *H. Kruk* – Managing Editor.

Відповідальний за випуск *Святослав Пилипчук*

Адреса редколегії:
Львівський національний
Університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, кім. 309-310
79000 Львів, Україна
тел. : (38) (032) 2394398.
<http://www.lnu.edu.ua/faculty/philol/www/pnv.php>

Editorial office address:
Ivan Franko National
University of Lviv
1, Universytetska Str., room 309-310,
79000, Lviv, Ukraine
tel. : (38) (032) 2394398.

Редактор *У. Крук*
Технічний редактор *С. Сенік*

Адреса редакції, видавця і виготовлювача:
Львівський національний університет
імені Івана Франка.
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої
справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої
продукції. Серія ДК №3059 від 13.12.2007 р.

Формат 70x100/
Ум. друк. арк. 23,4
Тираж 100 прим. Зам.

© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2013

УДК 821.161.2-14.09''16/17'':7.046.3

ОДИН ІЗ АСПЕКТІВ ХРИСТОЛОГІЧНОГО ТЛУМАЧЕННЯ ОБРАЗУ ЛІЛЕЇ В ЛІТЕРАТУРІ УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО

Ольга МАКСИМЧУК

*Національний університет «Києво-Могилянська академія»
вул. Сковороди 2, Київ, Україна, 04655*

Розглянуто один із варіантів тлумачення біблійного образу лілеї, яка зростає між тереном (Пісн. 2:1–2). Українські автори XVII–XVIII століття, продовжуючи традицію, започатковану першими коментаторами Святого Письма, вбачають у стихах із Пісні Пісень провіщення Христових страстей. Лілея означає самого Спасителя, а терен асоціюється із колючим вінцем, зодягненим на голову Ісуса римськими вояками. Творчість Антонія Радивиловського, Дмитрія Туптала, Іоана Максимовича й анонімого автора «Дїйствія, на страсти Христовы списанного» засвідчує їхній інтерес до мотиву Господніх страждань та схильність створювати контрастні, побудовані на антиноміях описи євангельських подій за допомогою образів, запозичених із Пісні Пісень.

Ключові слова: українська барокова література, Пасія, Пісня Пісень, інтерпретація, образ лілеї, алюзія

Флористика відіграє важливу роль у системі образів біблійної книги Пісні Пісень. Рослинний світ слугує не лише фоном для розгортання подій, а й джерелом любовної мови персонажів, свідком і своєрідним резонатором їхніх почуттів. Закохані оспівують одне одного, вдаючись до порівнянь краси близької їм людини з яскравими реаліями довколишньої природи. Наприклад, прихід весни збігається із зародженням і розвитком стосунків між молодими людьми.

Поруч зі згадками про яблуні, гранати, виноградні лози, горіхи, кипариси та кедри, пахучі рослини (шафран, корицю тощо) чи не найчастіше у тексті Пісні Пісень трапляється образ лілеї. До цієї квітки уподібнює себе наречена (Пісн. 2:1), похвалу підхоплює її коханий (Пісн. 2:2). Серед лілей випасає отару наречений-пастух (Пісн. 2:16, 6:2–3). Лілея входить до складу жіночого і чоловічого васфів (піджанр східної поезії, у якому детально описано зовнішність персонажа, наприклад, коханої людини), зокрема, у стихах Пісн. 4:5, 5:13, 7:3.

Українські автори XVII–XVIII століття, звертаючись у своїх текстах до пісенписенної рослинної символіки, зазвичай надають перевагу лілеї. Здається, частіше за інші стихи, автори згадують початок другого розділу Пісні Пісень:

«Аз цвѣт полный и крин удалный. Яко крин в тернии, тако искрянна моя посредѣ дщерей»¹ (Пісн. 2:1–2, тут і далі цитуємо за Острозькою Біблією).

Від перших християнських екзегетів до теологів ранньомодерної доби Пісню Пісень переважно тлумачили небуковально. Традиційно вважалося, що книга містить передвіщення приходу Спасителя на землю й алегоричну розповідь про Його любов до містичної нареченої – Церкви. Отже, піснеспівні діалоги двох закоханих проектувалися на стосунки Бога і людства загалом або ж Христа й окремої людської душі. Хоча, згідно зі сучасним розподілом реплік у біблійній книзі, самохарактеристика «я – долинна лілея» належить нареченій, деякі перші коментатори вважали, що стих Пісн. 2:1 стосується Христа, тому вкладали його в уста нареченого. Подібної інтерпретаційної стратегії дотримувався Оріген (III ст.), коли стверджував, що Христос проростає квіткою як серед обробленого Законом поля юдеїв, так і серед кам'янистої долини язичників [17, с. 176]. Наречена-Церква, наслідуючи Христа, має бути готовою протистояти терену гріхів і мирських спокус, для того, щоби розквітнути цнотами, подібно до Спасителя [17, с. 178].

Схоже, саме коментарі Орігена послужили прикладом для інших екзегетів, котрі теж вбачали в образі лілеї вказівку на постать Христа. Серед них – представник антиохійської богословської школи Теодорет (кінець IV–V століття). Східнохристиянський екзегет припускав, що долина, западина, в якій зростає лілея-Христос, означає царство смерті, з якого Спаситель визволив мертвих праведників, воскресивши їх до життя [16, с. 93]. Західний Отець Церкви Амвросій Медіоланський (IV століття) у трактаті «Про Дух Святий» назвав Богородицю пагоном, із якого розпускається цвіт – Христос, котрий зберігає аромат свого божества навіть будучи розіп'ятим на хресті [11]. У книзі «Про дівство» єпископ тлумачить образ доливної лілеї як доказ смиренності та простоти Месії [1, с. 132]. Для Бернарда з Клерво (XII століття) лілея означає людську плоть, у яку дивовижним способом зійшов Бог-Слово, аби обдарувати людство своєю благодаттю та постраждати за грішників [12].

Порівняння Христа з лілеєю час від часу трапляється в українських текстах XVII–XVIII століть. Можна припустити, що крім залежності авторів од усталеної інтерпретації образу, запропонованої патристами та церковними вчителями, на його христологічне тлумачення вплинула також популярність мотиву Господніх страстей у європейській ранньомодерній культурі. Адже орієнтовно з XV століття акцент у західному сакральному мистецтві зміщується з постаті Ісуса-переможця та Ісуса-вчителя до образу Христа, що страждає [15, с. 86]. У XVII столітті під впливом католицьких відправ Хресної дороги православна церква в Україні запровадила богослужбовий чин Пасії [3, с. 75]. Одночасно практика розміркувань над стражданнями Христа входить до української барокової літератури. Тому не випадково навіть флористична образність Пісні Пісень отримує пасійне потрактування.

¹ У перекладі Івана Огієнка: «Я саронська троянда, я долинна лілея! Як лілея між тереном, так подруга моя поміж дівами!» (Пісн. 2:1–2)

Підставою вбачати в піснєписенній квітці Христа на муках слугує насамперед піснєписенний стих: «Яко крин в тернії, тако искрєнья моя посредѣ дщерей» (Пісн. 2:2). Оскільки, згідно з патристичною традицією, образ лілеї пов'язували з постаттю нареченого, тобто Христа, то терен довкола Спасителя міг означати терновий вінок, зодягнений на Нього воїнами Пилата. Отже, терня, що обрамлює тендітну квітку, сприймалося як передвіщення Ісусового мучеництва.

У деяких українських текстах XVII–XVIII століть продемонстровано зв'язок мотиву Христових страждань і біблійних стихів Пісн. 2:1–2. З одного боку, така особливість рецепції Пісні Пісень через Новий Завіт продовжує «христоцентричну» екзегезу, осердям якої є постать Ісуса, Бога, котрий став людиною. З іншого боку, подібне сприйняття біблійної образності корелює зі зростом зацікавлення мотивом Господніх страждань і смерті.

Мета цієї статті – представити особливості інтерпретації образу лілеї, запозиченого з Пісні Пісень, в українських текстах XVII–XVIII століть, що містять згадки про Христові страсті. Відповідно, серед завдань, поставлених у статті – виявити приклади адаптування образу в контексті мотиву страждань Христа, окреслити зв'язок барокових творів із біблійним джерелом, визначити спільні риси, притаманні різним випадкам рецепції образу. Матеріалом дослідження слугують проповіді Антонія Радивиловського, віршовані тексти Дмитрія Туптала й Іоана Максимовича, а також анонімна драма-містерія «Дѣйствіє, на страсти Христовы списанное». Усі згадані тексти відповідають окресленим критеріям відбору, а саме, містять образ піснєписенної лілеї, що символізує відданого на муки Христа.

Український бароковий проповідник Антоній Радивиловський, пропонуючи у своїх творах кілька інтерпретацій образу лілеї, не залишив осторонь його пасійного тлумачення. Наприклад, опис Господніх страждань з'являється у «Словѣ втором на Страсти Христовы» зі збірника «Огородок Маріи Богородицы» (1676), у якому зіставлено постаті Спасителя та піснєписенної квітки. У своїй проповіді автор використав ефект контрасту, зображуючи Месію, Царя над царями, у терновому вінці приниження: «Если коли Христе Спасителю можеш речи овьи слова: Яко крин в тернії, тако искрєнья моя посреди дщерій. Яко тепер, коли глава твоя зостає в терновой коронѣ! Тепер всякоє колѣно, небесных, земных, и преисподних речет: Течем в воюю мира твоего, коли главу твою, яко лѣлѣю mezi тернієм видят» [7, с. 1068–1069].

Автор натякнув на гротескові події, що відбувалися у преторії перед розп'яттям Ісуса: римські солдати намагаються зневажити Христа, тому жартома дарують Йому царські регалії – зодягають у пурпур, замість корони сплітають терновий вінець, замість берла дають тростину. Вони не відають, що перед ними справжній Цар, могутніший за усіх земних володарів. Цю трагічну невідповідність, можливо неусвідомлено, підкреслює Понтій Пилат, коли велить написати на Господньому хресті: «Ісус, Цар Юдейський» (Мт. 27:37, Мр. 15:26, Лк. 23:38, Ів. 19:19).

Одночасно Антоній Радивиловський пригадував образ іншого царя – Соломона, що є одним із персонажів Пісні Пісень, до почту якого збігаються

єрусалимські діви («В слѣдъ тебе в волю мира твоего течем» – Пісн 1:4). Соломон, на думку українського проповідника, символізує Христа, котрий, наче лілея, видає пахощі спасіння та викуплення від гріха, по які придуть усі мешканці землі.

Отже, у проповіді Радивиловського зі збірника «Огородок Маріи Богородицы» з'являється образ лілеї, оточеної терням, що допомагає автору відтворити євангельську історію Ісусових страждань. Проповідник символічно передає божественну велич і даровану людям благодать за допомогою невід'ємного атрибуту лілеї – сильного і вабливого аромату. Терен означає вінець, сплетений Христу і, відповідно, всі ті страждання, через які Йому довелося перейти.

В іншій збірці Антонія Радивиловського «Вѣнец Христов» (1688) візія Спасителя у короні – і царській, і тернові – неодноразово з'являється на сторінках книги. Автор згадував, зокрема, увінчаного діадемою Соломона, котрий слугує для українського автора прообразом Ісуса (Пісн. 3:11). Якщо у присвяті до свого твору, адресованій самому Христу, Радивиловський трактував цей піснєписаний стих як алегорію народження Бога від земної жінки, то у проповіді на страсті Господні («Слово на страсти Христовы»), запропонував іншу інтерпретацію: «Пишется в Пѣснех Пѣсней о царѣ Соломонѣ, который изобразовал Христа Спасителя: Дщери Сионѣ изыйдѣте, и видѣте царя Соломона в вѣнцѣ, в нѣмже вѣнча его мати в день женитвы его, и в день веселія сердца его. Але мы сей день, и ноц сію, маем назвати часом плачу, а не днем веселія, гды сѣнагога жидовская ставячися Христови не маткою леч мачехою, не золотым але терновым вѣнчаєт его вѣнцем. Чи то же Христос нарицаєтся криним, в Пѣснех Пѣсней: Аз цвѣт полный, и крин удалный; а так абы был яко крин посреде тернѣ. Чили теж для того певне, же тернѣе которое Бог казал землѣ родити по грѣху человекем, значит грѣхи наши, ображающіе главу нашу, самого Творца нашего, як мовит Оріген: В том терновом вѣнцу, взял Господь тернѣе грѣхов наших, узненное в главѣ своѣй» [6, арк. 495 зв.].

Наведений розлогий пасаж демонструє, що Антоній Радивиловський вбачав в образі лілеї посеред терену передвіщення мучеництва Христа. Він протиставляв терновий вінець царській діадемі Соломона, переповідаючи сцену Господніх страстей за принципом антиномій. Весільні радощі контрастують зі смертельним смутком, материнська любов із ворожою ненавистю. Водночас автор створив містку символічну картину: піснєписанна лілея означає Ісуса в терновім вінку, що, своєю чергою, свідчить про людські гріхи. Окрім того, автор залучив до проповіді історію про гріхопадіння перших людей, описану в старозавітній книзі Буття. Через переступ Адамом і Євою встановленої Творцем заборони Бог прокляв землю: «Тернину й осот вона буде родити тобі, і ти будеш їсти траву польову» (Бут. 3:18). Отже, терен – це покарання за гріх, спокутуючи який, Месія мав понести на собі рани від колючок, призначені Адаму та його нащадкам.

Прикладом проникнення пасійного мотиву в тексти українського бароко слугують також «Стихи на страсти Господни» Димитрія Туптала. Їх можна розглядати як своєрідний еквівалент католицьких медитацій над Христовими

ранами. Увага до деталей, натуралізм опису були покликані зворушити реципієнтів, спонукати їх до співпереживання – через текст – з Христом².

«Стихи» Туптала є своєрідною перехідною формою між ліричним і драматичним родами літератури. Твір складається переважно з декламацій, які проголошують промовці (отроки) і присвячені різним знаряддям, що завдавали страждань Христу. У монолозі п'ятого отрока терновий вінок, знак приниження, протиставлено справжній величі Господа:

«Иже царем златыя даєт діадымы
вѣнчаєтся терновым вѣнцем, ах, мучимый.
Терн древесам ест царем, глава, престол Божа,
окровавленна в терни, Бог краснѣет рожа» [9, с. 314].

Тут автор звів воедино кілька біблійних алюзій. Перша з них стосується байки, котру розповів ізраїльтянам Йотам, Гедеонів син, про те, як рослини обирали поміж собою царя (Суд. 9:8–15). Царем погодилася стати лиш негідна тернина, всі ж дерева, що приносять людині користь, відмовилися од сумнівної честі. За Тупталом, терен дійсно вивищився поміж усіх рослин, оскільки оповив голову Спасителя.

Друга алюзія слугує вказівкою на саму євангельську оповідь про знущальний дарунок Пилатових вояків: «І вони зодягли Його в багрянлицю і, сплівши з тернини вінка, поклали на Нього. І вітати Його зачали: “Радій, Царю Юдейський!”» (Мр. 15:17–18, див. також Мт. 27:29, Ів. 19:2–3).

Нарешті, третьою алюзією є образ червоного від крові Христа – рожі поміж тереном. Автор апелював до стиха Пісн. 2:2. Хоча в Острозькій Біблії у цьому місці згадано лілею, на час написання віршів Дмитрія Туптала слов'янська ойкумена вже мала альтернативний переклад, у якому лілею було замінено на троянду (див. сувої Мегілот із Віленського збірника [10, с. 83]). Деякі польські протестантські Біблії XVI–XVII століть містять згадку про троянду в попередньому стиху Пісн. 2:1 [13, с. 656: 14, арк. 343 зв.]. Навіть якщо вважати, що Дмитрій Туптало не був ознайомлений безпосередньо з Віленським збірником, можна припустити, що український автор скористався одним із польських перекладів Святого Письма і контамінував перші два стихи другого розділу Пісні Пісень у єдиний образ троянди-Ісуса³.

² Подібна візуалізація Господніх страстей через предмети (катівські інструменти) притаманна також іконографії того часу. Зокрема, композиція «Христос – недріманне око» могла містити зображення батоїв, молота і цвяхів, списа тощо, в оточенні яких дримає хлопчик Ісус.

³ Доказом того, що Дмитрій Туптало справді користувався текстом Пісні Пісень, слугує ще одна алюзія на цю біблійну книгу в «Стихах на страсти Господни». У монолозі дев'ятого отрока, присвяченому тростині, котру було вручено Ісусові в преторії, використовується алюзія на піснєписаний стих: «В[в]есь сладость, желаніє, Ісус возлюбленный, горестію чрез сію трость ест напоенный» [9, с. 316]. До порівняння: «Гортань его сладость и весь възделъный» (Пісн. 5:16).

Отже, український автор поєднав кілька біблійних алюзій в один місткий символ – рожі, оточеної терням, яке вказує на передсмертні страждання Христа.

Окрему похвалу терновому вінцю Христа містить анонімна драма «Дѣйствіє, на страсти Христовы списанное» (середина – друга половина XVII століття). Створене за типом великодньої містерії, «Дѣйствіє» складається з трьох актів, у яких алегорично зображено гріхопадіння людей, Божий суд над ними, а також подвиг Любові (Христа), що жертвує собою заради грішників. Третій акт драми містить низку «вінців» – текстів ліричного піджанру, які представлені переважно циклом з дванадцяти строф, об'єднаних довкола єдиного образу (це може бути, наприклад, постать Христа, архангела чи святого). Упорядники антології української поезії середини XVII століття Володимир Кречотень та Микола Сулима вважають, що авторство цих поетичних текстів, кожен із яких становить окрему сцену акту, належить Димитрію Тупталу [9, с. 290–291]. «Вінець» шостої сцени третього акту присвячено Христові, «вѣнец терновий на себѣ носяща» [8, с. 96]. Кожна строфа у мініатюрі представляє розвиток заданої у заголовку теми, тобто похвали терновому вінцю, яким Христос засвідчив своє велике смирення та готовність випити чашу страждань за гріхи людства до кінця. У третій і четвертій строфі автор звернувся до образу небесної квітки, яка зросла на землі серед колючок пороків:

«Небеснос в терніє сѣмя упадеет –
Христос, но в достойные плоды прозябаеет:
Сгда бо от сѣмене сего процвѣтают
Цвѣты, тогда тернія грѣхов увядют.
Процвѣтаеет в терніи крин небесна сада,
Рукою дѣлателя райска винограда
Насажденный, сгоже терніє покрыло
Сіє, еже от сердца грѣшных возрастаеет мѣло» [8, с. 97].

«Крин небесна сада», Христос Господь, розквітає поміж терня людських гріхів. Ця антиномічна пара *лілея–колючки*, запозичена з Пісні Пісень, пов'язана також із притчею, розказаною Ісусом, про слухачів і виконавців Його слів (Мт. 13: 3–23, Мр. 4:3–20, Лк. 8:5–15). Небесні глаголи сіються в усі серця, але не скрізь дають паростки: в одних зерно Господнього вчення крадуть пташки, тобто диявол. В іншому випадку зерно падає на кам'янистий ґрунт, тобто непідготоване серце, і через деякий час воно в'яне, бо не може пустити коріння. Небезпека чагує також на полонених світовою марнотою – насіння правди глушать бур'яни клопотів і спокус. Отже, у пасійній драмі йдеться про те, як Боже Слово, Христос, котрий сам порівняв себе із добрим зерном (Ів. 12:24), упав на поле землі, щоби принести плід у серцях людей. Для автора «Дѣйствія» Ісус розквітає пахучою лілеєю, яка уздоровлює людство від гріхів, що намагаються заглушити небесного посланця своїм терням.

Тобто, знову-таки, образ піснєписенної лілеї витлумачено на кількох рівнях. По-перше, квітка серед терня означає Христа у вінку страждань. По-друге, терен – це людські гріхи, що завдають мук Спасителю. Така інтерпретація цілком закономірна у тексті, присвяченому історії страстей Ісуса. Одночасно,

вона подібна до інших випадків пасійного потрактування лілеї в літературі українського бароко.

Багата на піснєписенні цитати й алюзії поема Іоана Максимовича «Богородице Дѣво» (1707) містить також, окрім інших, пов'язане зі страсним мотивом тлумачення образу лілеї (автор назвав її удольним, тобто долинним цвітом, перефразовуючи стих Пісн. 2:1). Воно вирізняється серед наведених інтерпретацій тим, що автор не згадує про терен довкола квітки та, відповідно, терновий вінець Спасителя. І. Максимович розвинув мотив Господніх страждань, іменуючи Христа тендітною рослиною, яку легко зламати чи розтерти. Однак саме тоді, коли її квіти нищаться, вони видають найсильніший аромат. Так само Ісусова любов була виявлена найбільшою мірою у нарузі нечестивців над Його тілом:

«Амвросій пишет: Дѣва жезл, Христос удалный
Цвѣт, якоже предрече сам аз есм цвѣт полный.
Вопрошает: почто цвѣт? Яко цвѣт из древа
Без вреда прозябает, як з Адама Єва.
Благоуханія си цвѣт неоставляет,
Отсѣченный, сотранный болше изявляет.
[...] Такожде Господь Іисус прежде своей смерти,
Попусти беззаконным тѣло свое стерти;
Но сотранный дозѣла, к кресту пригвожденный,
Не змѣнен пребывает в ребро прободенный.
Источил кров и воду, краснѣйшій явился,
Благовоніем чудес дивнѣ прославился.
Дивнѣ процвѣте в гробѣ, мертв живот дарова
Сущим во гробѣх, и кто во Христа вѣрова» [4, арк. 34 зв.]

Іоан Максимович засвідчив своє знайомство з інтерпретацією образу піснєписенної квітки, що запропонував Амвросій Медіоланський у його писанні «Про Дух Святий» [11]. Український автор, згадавши Ісусове різдво, далі звернувся до події страти Христа. «Процвівши» квіткою на землі, Месія квіткою сходить на хрест. Стертий муками, благовонний цвіт поширює свої пахощі, відтак воскресає, знову розквітнувши у гробі. Іоан Максимович назвав основну чудодійну характеристику Христового аромату – він дарує життя померлим у гріхах. Отже, дивовижний запах піснєписенної квітки пов'язаний з подіями після смерті Спасителя, коли «повставало багато тіл спочилих святих, а з гробів повиходивши, по Його воскресінні, до міста святого ввійшли, і багатьом із'явилися» (Мт. 27:52–53). Можливо, І. Максимович натякнув на поширену в бароковій Україні апокрифічну історію про сходження Ісуса до пекла і визволення звідти душ старозавітних праведників. Одночасно, побудована на оксюморонах і антиноміях розповідь про загибель Христа, що своєю смертю дарує життя, означає порятунок від гріха і другої духовної смерті усіх людей, що звертаються до Ісуса.

У підсумку можна зауважити, що Антоній Радивилівський, Дмитрій Туптало, Іоан Максимович, а також анонімний автор «Дѣйствія, на страсти Христовы списанного» добре знайомі з христологічною інтерпретацією образу

піснєписенної лілеї. Представники українського бароко пропонують вбачати у стихах із Пісні Пісень пророцтво про страждання вочлоченого Бога. Зазвичай підставою для сприйняття образу в контексті Пасії слугує згадка про терен довкола квітки, що має символізувати терновий вінець, а отже, і хресні муки Спасителя. Автори часто вдаються до контрастів і антиномій, протиставляючи вінець – насмішку римських воїнів – справжній славі Царя над царями.

Подальші студії над рецепцією Пісні Пісень у різножанрових текстах XVII–XVIII століть дадуть змогу окреслити роль Біблії у формуванні наскрізної образної системи української барокової літератури. Перспективними видаються дослідження уявлень українських авторів ранньомодерного періоду про біблійну інтертекстуальність (взаємозв'язок різних книг Святого Письма) на матеріалі їхньої творчості.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2013
Прийнята до друку 25.04.2013

Список використаної літератури

1. [Амвросий Медиоланский св.] Творения св. Амвросия, епископа Медиоланского, по вопросу о девстве и браке в русском переводе [Електронний ресурс] / св. Амвросий Медиоланский ; [пер. А. Вознесенского]. – Казань : Типо-литография Императорского Университета, 1901. – 267 с. – Режим доступу : http://www.odinblago.ru/o_devstve
2. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Із мови давньоєврейської та грецької на українську наново перекладена. – [Б. м.] : Ukrainian Bible, 1991. – 960, 296 с.
3. Ісіченко І., архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.) : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Архієпископ Ігор Ісіченко. – Львів : Святогорець, 2001. – 568 с.
4. Максимович І. Богородице Дѣво книга нареченна, от Троицы Пресвятыя пред вѣки сложенна / Іоан Максимович. – Чернігів : Друкарня Троїцько-Іллінського монастиря, 1707. – [16], 297, 1 вкл. арк.
5. Острозька Біблія / [опрацював та пригот. до друку ермн. архимандрит др. Рафаїл (Роман Торконяк)]. – Львів : ТзОВ «Мастіг», 2006. – 1956 с.
6. Радивилівський А. Вѣнец Христов з проповѣдій неделных / Антоній Радивилівський. – К. : Друкарня Києво-Печерської лаври, 1688. – [20], 543 арк.
7. Радивилівський А. Огородок Маріи Богородицы / Антоній Радивилівський. – К. : Друкарня Києво-Печерської лаври, 1676. – [28], 1128, [3] с.
8. Резанов В. Драма українська / В. Резанов. – К. : З друкарні Української Академії Наук, 1925. – Вип. 3 : Шкільні дійства великоднього циклу. Додатки. – 391 с.
9. Українська поезія. Середина XVII ст. / [упорядники В. І. Кречотень, Сулима М. М.]. – К. : Наукова думка, 1992. – 680 с.
10. Altbauer Moshé. The Five Biblical Scrolls in a Sixteenth-Century Jewish Translation into Belorussian (Vilnius Codex 262) / Moshé Altbauer. – Jerusalem : The Israel Academy of Science and Humanities, 1992. – 421 p.
11. Ambrose. On the Holy Spirit [Електронний ресурс] / Ambrose. – Book 2. – Access

mode : <http://www.newadvent.org/fathers/34022.htm>

12. *Bernard of Clairvaux St. The Flower of the Field, of the Garden, and of the Bridal Suite. Sermon 47 on the Song of Songs* [Електронний ресурс] / St. Bernard of Clairvaux. // Sermons on the Song of Songs – Access mode: <http://www.pathsoflove.com/bernard/songofsongs/sermon47.html>

13. Biblia Święta: to jest, Księgi Starego y Nowego Przymierza z Żydowskiego y Greckiego Języka na Polski pilnie y wiernie przetłumaczone. [Електронний ресурс]. – Gdańsk : Drukarnia Hunefeldta, 1632. – [14], 898, 219, 286, 10 s. – Режим доступу : <http://bibliagdanska.pl/biblia.php>

14. Biblia. To iest, księgi starego y nowego Przymierza, znowu z ięzyka Ebreyskiego, Grecskiego y Laćińskiego, na Polski przelożone [Електронний ресурс]. – [Nieśwież], 1572. – [12], 468, 121, 144, k. – Режим доступу : http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=4263&from=&dirids=1&ver_id=260781

15. *Mâle Émile. l'Art religieux de la fin du Moyen Âge en France : étude sur l'iconographie du moyen âge et sur ses sources d'inspiration / Émile Mâle.* – 3ème édition – Paris : Armand Colin, 1925. – 512 p.

16. *Norris Richard A. Jr. The Song of Songs : Interpreted by Early Christian and Medieval Commentators / Richard A. Norris Jr.* – Grand Rapids : Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2003. – 347 p.

17. Origen. *The Song of Songs. Commentary and Homilies / Origen ; [translated and annotated by R. P. Lawson].* – Westminster, Maryland : The Newman Press. – London : Longmans, Green and Co, 1957. – 386 p.

AN ASPECT OF THE CHRISTOLOGICAL INTERPRETATION OF THE IMAGE OF THE LILY IN THE UKRAINIAN BAROQUE LITERATURE

Olha MAKSYMCHUK

*The National University of Kyiv-Mohyla Academy
2 Skovorody st., Kyiv, Ukraine, 04655*

The paper concerns the interpretation of the biblical image of a lily surrounded by thorns (Cant. 2:1–2). Ukrainian authors of the XVII–XVIII Centuries continue the tradition which was established by the first Bible commentators to see in the verses of the Song of Songs the prophecy about the Christ's Passion. The lily indicates the figure of the Savior; meanwhile, the thorns are associated with the thorny crown put on the head of Jesus by Roman soldiers. Works of Antonii Radyvylovskyi, Dymytrii Tuptalo, Ioan Maksymovych, and the anonymous author of the drama *A Play on the Passion of Christ* reveal their interest in the motive of Lord's sufferings and their inclination to create contrast, based on antinomies descriptions of the Gospel events using the images accepted from the Song of Songs.

Key words: Ukrainian Baroque literature, Passion, Song of Songs, interpretation, image of lily, allusion

**ОДИН ИЗ АСПЕКТОВ ХРИСТОЛОГИЧЕСКОГО ТОЛКОВАНИЯ ОБРАЗА
ЛИЛИИ В ЛИТЕРАТУРЕ УКРАИНСКОГО БАРОККО****Ольга МАКСИМЧУК***Национальный университет «Киево-Могилянская академия»
ул. Сковороды 2, Киев 04655, Украина*

Статья посвящена одному из вариантов интерпретации библейского образа лилии, произрастающей среди терния (Песн. П. 2:1–2). Украинские авторы XVII–XVIII веков, продолжая традицию, основанную первыми комментаторами Священного Писания, усматривать в стихах из Песни Песней предвещание Христовых страстей. Лилия означает самого Спасителя, а терние ассоциируется с колючим венцом, надетым на голову Иисуса римскими воинами. Творчество Антония Радивиловского, Дмитрия Туптала, Иоанна Максимовича, а также анонимного автора «Дѣйствія, на страсти Христовы списанного» свидетельствует об их заинтересованности мотивом Господних страданий и склонности создавать контрастные, построенные на антиномиях описания евангельских событий, используя заимствованные из Песни Песней образы.

Ключевые слова: украинская барочная литература, Пассия, Песнь Песней, интерпретация, образ лилии, аллюзия.

